

Lesson 25

JUNE 2nd, 2023

प्रारम्भिकरचनानुवाद कौमुदी
प्रथम पाठः

ॐ सह नाववतु ।
सह नौ भुनक्तु ।
सह वीर्यं करवावहै ।
तेजस्वनावधीतमस्तु मा वद्विषावहै ।
ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

Om Saha Nau-Avatu |
Saha Nau Bhunaktu |
Saha Viiryam Karavaavahai |
Tejasvi Nau-Adhiitam-Astu Maa Vidvissaavahai |
Om Shaantih Shaantih Shaantih ||
Meaning:

- 1: Om, May God Protect us Both (the Teacher and the Student),
- 2: May God Nourish us Both,
- 3: May we Work Together with Energy and Vigour,
- 4: May our Study be Enlightening and not give rise to Hostility,
- 5: Om, Peace, Peace, Peace.

SUBSCRIBE

Spiritual Mantra

Saraswati Mantra

सरस्वती नमस्तुभ्यं वरदे
कामरूपिणी विद्यारम्भं
करिष्यामि सिद्धिर्भवतु मे
सदा।

Vedastrologer.com

पठामि संस्कृतं नित्यं वदामि संस्कृतं सदा
ध्यायामि संस्कृतं सम्यक् वन्दे संस्कृत्मातरम्

Om Ayim Sriim Hriim Saraswati Devyai Namaha

ओम ऐम् श्रीम् ह्रीम् सरस्वती देव्यै नमः

What are the benefits of chanting Saraswati mantra?

- a. Doing regular chanting of Saraswati mantra improves your speech, memory and concentration in study.
- b. She removes your ignorance and refines your character by giving you good qualities like humility and culture.
- c. **Saraswati Mantra** gives you control over your speech, knowledge and wisdom.
- d. By chanting this mantra of saraswati maa with dedication, a student can pass his exam with good marks.
- e. Chanting Saraswati Mantra helps poets, writers and folk speakers to reach new heights of achievements.
- f. Close your eyes in contemplation and rub your hands together and then open your palms and say the karagre vasatir Lakshmi prayer

<https://youtu.be/YuKtKR3r0oM>

अभ्यास १

(क) सर्व नाम

१। सः (वह)

२। तौ (वे दोनों)

३। ते (वे सब),

४। कः (कौन)

५। रामः (राम)

६। ईश्वरः (ईश्वर)

७। बालकः (बालक)

८। मनुष्यः (मनुष्य)

९। नृपः (राजा),

१०। विध्यालयः (विध्यालय)

११। ग्रामः

(ख) धातु

१२। भू (होना)

१३। पठ् (पढना)

१४। गम् (जाना)

१५। हस् (हंसना)

ग (अव्यय पदानि)

- १६। अत्र (यहां)
- १७। तत्र (वहां)
- १८। यत्र (जहां)
- १९। कुत्र (कहां)
- २०। किम् (क्या)

सूचना

क = संज्ञा या सर्वनाम शब्द।

ख = धातु या क्रिया शब्द।

ग = अव्यय या क्रिया विशेषण।

घ = विशेषण शब्द।

विभक्ति		कारक	(कारक-चिह्न)
(१) प्रथमा	(प्र०)	कर्ता	—, ने
(२) द्वितीया	(द्वि०)	कर्म	को
(३) तृतीया	(तृ०)	करण	ने, से, द्वारा
(४) चतुर्थी	(च०)	संप्रदान	के लिए
(५) पंचमी	(पं०)	अपादान	से
(६) षष्ठी	(ष०)	सम्बन्ध	का, के, की
(७) सप्तमी	(स०)	अधिकरण	में, पर
(८) सम्बोधन	(सं०)	संबोधन	हे, अये, भोः

२. (क) चिह्न—(अर्थात् लकीर) 'तक' अर्थ का बोधक है। जैसे-१-१० अर्थात् १ से १० तक। राम—ग्राम अर्थात् ऊपर शब्दकोष में दिये राम से ग्राम तक सारे शब्द। (ख) 'वत्' का अर्थ है तुल्य या सदृश। जिस शब्द या धातु के तुल्य अन्य शब्दों या धातुओं के रूप चलेंगे, उसका संकेत 'वत्' लगाकर किया गया है। जैसे 'रामवत्' अर्थात् राम के तुल्य रूप चलेंगे। 'भवतिवत्' अर्थात् भवति के तुल्य रूप चलेंगे।

३. (क) राम—ग्राम, रामवत् अर्थात् ऊपर शब्दकोष (क) में दिये राम से ग्राम शब्द तक के रूप राम शब्द के तुल्य चलेंगे। (ख) भू—हस्, भवतिवत् अर्थात् भू से हस् धातु तक के रूप भवति के तुल्य चलेंगे।

(ख) Write the Verb Forms

१२। भू

१३। पठ्

१४। गम्

१५। हस्

व्याकरण (लट्, परस्मैपद)

१. राम शब्द के प्रथमा और द्वितीया विभक्ति के रूप स्मरण करो ।
(देखो शब्दसंख्या १) राम के तुल्य ही ईश्वर आदि के भी रूप चलाओ ।

२. लट् का अर्थ है वर्तमानकाल । प्रथम पुरुष में धातु के अन्त में एकवचन में अति, द्विवचन में अतः, बहुवचन में अन्ति लगेगा । जैसे—भवति भवतः भवन्ति । इसी प्रकार पठ् आदि के भी रूप बनाओ । लट् आदि में गम् का गच्छ् हो जाता है । गच्छति गच्छतः आदि ।

नियमाः (१, २, ३)

नियम १—कर्ता के अनुसार क्रिया का वचन और पुरुष होता है। जैसे, सः पठति। कर्ता प्रथमपुरुष एकवचन है, अतः क्रिया भी प्र० पु० एक० है।

नियम २—तीनों लिंगों में धातु का रूप वही रहता है।

नियम ३—कर्ता में प्रथमा होती है और कर्म में द्वितीया।

अभ्यास १

१. उदाहरण वाक्य—१. वह पढ़ता है—सः पठति । २. वे दो पढ़ते हैं (या पढ़ रहे हैं)—तौ पठतः । ३. वे सब पढ़ते हैं—ते पठन्ति । ४. वहाँ क्या हो रहा है ?—तत्र किं भवति ? ५. बालक वहाँ जाता है—बालकः तत्र गच्छति । ६. वह मनुष्य हँसता है—सः मनुष्यः हसति ।

वर्तमानकाल, प्रथम पुरुष

२, संस्कृत बनाओ—(क) १. वह पढ़ता है । २. वह हँसता है । ३. बालक पढ़ता है । ४. राम गाँव जाता है । ५. बालक विद्यालय जाता है । ६. राजा जा रहा है । ७. वह मनुष्य कहाँ जाता है ? ८. वहाँ कौन पढ़ रहा है ? ९. यहाँ क्या हो रहा है ? १०. वह बालक हँसता है । (ख) ११. वे दोनों पढ़ते हैं । १२. वे दोनों कहाँ जाते हैं ? १३. दो बालक हँसते हैं । १४. दो मनुष्य गाँव जाते हैं । १५. दो बालक विद्यालय जाते हैं । (ग) १६. वे सब पढ़ते हैं । १७. सब बालक हँसते हैं । १८. सब मनुष्य गाँव को जाते हैं । १९. वे बालक जहाँ जाते हैं, वहाँ हँसते हैं । २०. सब बालक पढ़ रहे हैं ।

(२) अभ्यासः (क) संस्कृत बनाओ

१। सः पठति

२। सः हसति

३। बालकः पठति।

४। रामः ग्रामम् गच्छति

५। बालकः विद्यालयं गच्छति

६। नृपः गच्छति

७। सः मनुष्यः कुत्र गच्छति

८। तत्र कः पठति

९। अत्र किं भवति

१०। सः बालकः हसति

(ख) संस्कृत बनाओ

११। तौ पठतः

१२। तौ कुत्र गच्छतः

१३। तौ बालकौ हसतः

१४। तौ मनुष्यौ ग्रामम् गच्छतः

१५। तौ बालकौ विद्यालयं गच्छतः

(ग) संस्कृत बनाओ

- १६। ते पठन्ति
- १७। ते बालकाः हसन्ति
- १८। ते मनुष्याः ग्रामं गच्छन्ति
- १९। बालकाः यत्र गच्छन्ति तत्र हसन्ति
- २०। ते बालकाः पठन्ति

३. अशुद्ध वाक्य

शुद्ध वाक्य

देखो नियम-संख्या

(१) रामं ग्रामः गच्छन्ति ।

रामः ग्रामं गच्छति ।

१, ३

(२) तौ पठति ।

तौ पठतः ।

१

(३) बालको विद्यालयः गच्छन्ति ।

बालकौ विद्यालयं गच्छतः ।

१, ३

(४) यत्र गच्छन्ति तत्र हसति ।

यत्र गच्छन्ति तत्र हसन्ति ।

१

४. शुद्ध करो तथा नियम बताओ—सः पठतः । सः पठन्ति । तौ पठति ।

ते पठति । बालकः हसन्ति । सः गच्छन्ति । रामः ग्रामः गच्छन्ति । ते किं पठति ।

(४) अभ्यास शुद्ध करो तथा नियम बताओ

- १। सः पठतः
- २। सः पठन्ति
- ३। तौ पठति
- ४। ते पठति
- ५। बालकः हसन्ति
- ६। सः गच्छन्ति
- ७। रामः ग्रामः गच्छन्ति
- ८। ते किं पठति

५. अभ्यास (संस्कृत में)—(क) २ (क) के वाक्यों को द्विवचन और बहुवचन में बदलो । (ख) २ (ख) के वाक्यों को एकवचन और बहुवचन में बदलो । (ग) भू, पठ्, गम्, हस् के लट् प्रथम पुरुष के रूप लिखो । (घ) राम, बालक, मनुष्य, नृप, ग्राम के प्रथमा और द्वितीया के रूप लिखो ।

६. वाक्य बनाओ—पठति, पठन्ति, गच्छति, गच्छन्ति, हसति, कः, किम्, अत्र, यत्र, तत्र, कुत्र ।

सुभाषितम्

सोत्सहानां नास्त्यसाधनं नराणाम्।

There is nothing impossible for (those) men who are energetic

CLOSING PEACE PRAYER

अमरकोशः

ॐ सर्वे भवन्तु सुखिनः ।
सर्वे सन्तु निरामयाः ।
सर्वे भद्राणि पश्यन्तु ।
मा कश्चित् दुःख भाग्भवेत् ॥
ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

(Brihadaraanyaka Upanishad 1.4.14)

अभ्यास १

(क) सर्व नाम

१। सः (वह)

२। तौ (वे दोनों)

३। ते (वे सब),

४। कः (कौन)

५। रामः (राम)

६। ईश्वरः (ईश्वर)

७। बालकः (बालक)

८। मनुष्यः (मनुष्य)

९। नृपः (राजा),

१०। विध्यालयः (विध्यालय)

११। ग्रामः

क (-पुं.)

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
प्रथमा	कः	कौ	काः
द्वितीया	कम्	कौ	कान्
तृतीया	केन	काभ्याम्	कैः
चतुर्थी	काय	काभ्याम्	केभ्यः
पञ्चमी	कात्	काभ्याम्	केभ्यः
षष्ठी	कस्य	कयोः	कानाम्
सप्तमी	के	कयोः	केषु
सं.प्र	क	कौ	काः

किम् (-पुं.)

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
प्रथमा	कः	कौ	के
द्वितीया	कम्	कौ	कान्
तृतीया	केन	काभ्याम्	कैः
चतुर्थी	कस्मै	काभ्याम्	केभ्यः
पञ्चमी	कस्मात्	काभ्याम्	केभ्यः
षष्ठी	कस्य	कयोः	केषाम्
सप्तमी	कस्मिन्	कयोः	केषु
सं.प्र	-	-	-

तद् (-पुं.)

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
प्रथमा	<u>सः</u>	<u>तौ</u>	<u>ते</u>
द्वितीया	<u>तम्</u>	<u>तौ</u>	<u>तान्</u>
तृतीया	<u>तेन</u>	<u>ताभ्याम्</u>	<u>तैः</u>
चतुर्थी	<u>तस्मै</u>	<u>ताभ्याम्</u>	<u>तेभ्यः</u>
पञ्चमी	<u>तस्मात्</u>	<u>ताभ्याम्</u>	<u>तेभ्यः</u>
षष्ठी	<u>तस्य</u>	<u>तयोः</u>	<u>तेषाम्</u>
सप्तमी	<u>तस्मिन्</u>	<u>तयोः</u>	<u>तेषु</u>
सं.प्र	-	-	-

राम शब्दरूपाण

(पुंलिङ्गम्)

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
प्रथमा	रामः	रामौ	रामाः
सम्बोधन	राम	रामौ	रामाः
द्वितीया	रामम्	रामौ	रामान्
तृतीया	रामेण	रामाभ्याम्	रामैः
चतुर्थी	रामाय	रामाभ्याम्	रामेभ्यः
पञ्चमी	रामात् / रामाद्	रामाभ्याम्	रामेभ्यः
षष्ठी	रामस्य	रामयोः	रामाणाम्
सप्तमी	रामे	रामयोः	रामेषु

ईश्वर शब्दरूपाणि

(पुंलिङ्गम्)

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
प्रथमा	ईश्वरः	ईश्वरौ	ईश्वराः
सम्बोधन	ईश्वर	ईश्वरौ	ईश्वराः
द्वितीया	ईश्वरम्	ईश्वरौ	ईश्वरान्
तृतीया	ईश्वरेण	ईश्वराभ्याम्	ईश्वरैः
चतुर्थी	ईश्वराय	ईश्वराभ्याम्	ईश्वरेभ्यः
पञ्चमी	ईश्वरात् / ईश्वराद्	ईश्वराभ्याम्	ईश्वरेभ्यः
षष्ठी	ईश्वरस्य	ईश्वरयोः	ईश्वराणाम्
सप्तमी	ईश्वरे	ईश्वरयोः	ईश्वरेषु

बालक शब्दरूपाणि

(पुंलिङ्गम्)

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
प्रथमा	बालकः	बालकौ	बालकाः
सम्बोधन	बालक	बालकौ	बालकाः
द्वितीया	बालकम्	बालकौ	बालकान्
तृतीया	बालकेन	बालकाभ्याम्	बालकैः
चतुर्थी	बालकाय	बालकाभ्याम्	बालकेभ्यः
पञ्चमी	बालकात् / बालकाद्	बालकाभ्याम्	बालकेभ्यः
षष्ठी	बालकस्य	बालकयोः	बालकानाम्
सप्तमी	बालके	बालकयोः	बालकेषु

बालक शब्दरूपाणि

(पुंलिङ्गम्)

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
प्रथमा	बालकः	बालकौ	बालकाः
सम्बोधन	बालक	बालकौ	बालकाः
द्वितीया	बालकम्	बालकौ	बालकान्
तृतीया	बालकेन	बालकाभ्याम्	बालकैः
चतुर्थी	बालकाय	बालकाभ्याम्	बालकेभ्यः
पञ्चमी	बालकात् / बालकाद्	बालकाभ्याम्	बालकेभ्यः
षष्ठी	बालकस्य	बालकयोः	बालकानाम्
सप्तमी	बालके	बालकयोः	बालकेषु

नृप शब्दरूपाणि

(पुंलिङ्गम्)

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
प्रथमा	नृपः	नृपौ	नृपाः
सम्बोधन	नृप	नृपौ	नृपाः
द्वितीया	नृपम्	नृपौ	नृपान्
तृतीया	नृपेण	नृपाभ्याम्	नृपैः
चतुर्थी	नृपाय	नृपाभ्याम्	नृपेभ्यः
पञ्चमी	नृपात् / नृपाद्	नृपाभ्याम्	नृपेभ्यः
षष्ठी	नृपस्य	नृपयोः	नृपाणाम्
सप्तमी	नृपे	नृपयोः	नृपेषु

राम - (पुं) ज्ञान - (नपुं)

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
प्रथमा	विधालयः	विधालयौ	विधालयाः
सम्बोधन	विधालय	विधालयौ	विधालयाः
द्वितीया	विधालयम्	विधालयौ	विधालयान्
तृतीया	विधालयेन	विधालयाभ्याम्	विधालयैः
चतुर्थी	विधालयाय	विधालयाभ्याम्	विधालयेभ्यः
पञ्चमी	विधालयात् / विधालयाद्	विधालयाभ्याम्	विधालयेभ्यः
षष्ठी	विधालयस्य	विधालययोः	विधालयानाम्
सप्तमी	विधालये	विधालययोः	विधालयेषु

ग्राम शब्दरूपाणि

(पुंलिङ्गम्)

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
प्रथमा	ग्रामः	ग्रामौ	ग्रामाः
सम्बोधन	ग्राम	ग्रामौ	ग्रामाः
द्वितीया	ग्रामम्	ग्रामौ	ग्रामान्
तृतीया	ग्रामेण	ग्रामाभ्याम्	ग्रामैः
चतुर्थी	ग्रामाय	ग्रामाभ्याम्	ग्रामेभ्यः
पञ्चमी	ग्रामात् / ग्रामाद्	ग्रामाभ्याम्	ग्रामेभ्यः
षष्ठी	ग्रामस्य	ग्रामयोः	ग्रामाणाम्
सप्तमी	ग्रामे	ग्रामयोः	ग्रामेषु

क्रिया पदानि

भू धातुरूपाणि

भू सत्तायाम् - भ्वादिः - कर्तरि प्रयोगः परस्मै पदम्

< भू

तुलना

अभ्यासाः

लट् लकारः

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
प्रथम पुरुषः	भवति	भवतः	भवन्ति
मध्यम पुरुषः	भवसि	भवथः	भवथ
उत्तम पुरुषः	भवामि	भवावः	भवामः

पठ् धातुरूपाणि - लट् लकारः

पठँ व्यक्तायां वाचि - भ्वादिः

< पठ्

तुलना

अभ्यासाः

कर्तरि प्रयोगः परस्मै पदम्

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
प्रथम पुरुषः	पठति	पठतः	पठन्ति
मध्यम पुरुषः	पठसि	पठथः	पठथ
उत्तम पुरुषः	पठामि	पठावः	पठामः

गम् धातुरूपाणि - लट् लकारः

गम् गतौ - भ्वादिः

< गम्

तुलना

अभ्यासाः

कर्तरि प्रयोगः परस्मै पदम्

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
प्रथम पुरुषः	गच्छति	गच्छतः	गच्छन्ति
मध्यम पुरुषः	गच्छसि	गच्छथः	गच्छथ
उत्तम पुरुषः	गच्छामि	गच्छावः	गच्छामः

हस् धातुरूपाणि - लट् लकारः

हसेँ हसने - भ्वादिः

< हस्

तुलना

अभ्यासाः

कर्तरि प्रयोगः परस्मै पदम्

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
प्रथम पुरुषः	हसति	हसतः	हसन्ति
मध्यम पुरुषः	हससि	हसथः	हसथ
उत्तम पुरुषः	हसामि	हसावः	हसामः

गृह कार्य

1. Memorize the shabda ruupaNi by just reading aloud the forms atleast 5 times
2. Memorize the kriya padAni by repeating it aloud 5 times
3. Write down the prathama vibhakti and dvitiya vibhakti forms of each noun and the verb forms

(४) अभ्यास
शुद्ध करो तथा नियम बताओ

१। सः पठतः

२। सः पठन्ति

३। तौ पठति

४। ते पठति

५। बालकः हसन्ति

६। सः गच्छन्ति

७। रामः ग्रामः गच्छन्ति

८। ते किं पठति

५. अभ्यास (संस्कृत में)—(क) २ (क) के वाक्यों को द्विवचन और बहुवचन में बदलो । (ख) २ (ख) के वाक्यों को एकवचन और बहुवचन में बदलो । (ग) भू, पठ्, गम्, हस् के लट् प्रथम पुरुष के रूप लिखो । (घ) राम, बालक, मनुष्य, नृप, ग्राम के प्रथमा और द्वितीया के रूप लिखो ।

६. वाक्य बनाओ— पठति, पठन्ति, गच्छति, गच्छन्ति, हसति, कः, किम्, अत्र, यत्र, तत्र, कुत्र ।

(5) (क) Convert the sentence from singular to plural and dvivachanam forms.

उदाहरण: १। सः पठति - तौ पठतः ते पठन्ति
२। सः हसति - तौ हस्तः ते हसन्ति
३। बालकः पठति बालकौ पठतः बालकाः पठन्ति

६। वाक्य बनाओ

१। पठति - सः पठति

२। पठन्ति — ते पठन्ति

३। गच्छति

४। गच्छन्ति

५। हसति

६। कः

७। किं

८। अत्र

९। यत्र

१०। तत्र

११। कुत्र

(२) अभ्यासः (क) संस्कृत बनाओ

१। सः पठति

२। सः हसति

३। बालकः पठति।

४। रामः ग्रामम् गच्छति

५। बालकः विद्यालयं गच्छति

६। नृपः गच्छति

७। सः मनुष्यः कुत्र गच्छति

८। तत्र कः पठति

९। अत्र किं भवति

१०। सः बालकः हसति

